

07652

293801
LIBRARY

ROMÂNII DIN UNGARIA

Originea, istoria și starea lor prezentă

DE

HENRI GAIDOZ

DIRECTOR LA ȘCOLA DE «HAUTES ÉTUDES»

PROFESOR LA ȘCOLA LIBERĂ DE ȘTIINȚE POLITICE DIN PARIS

TRADUCERE DE

GEORGE MOROIANU

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ELEV AL ȘCOLII LIBERE DE ȘTIINȚE POLITICE DIN PARIS

Justitia erga omnes populos fundamentum Austriae

(MAXIMĂ VECHÉ)

Extras din REVUE DE PARIS

No. din 15 Maiu 1894

BUCUREȘTI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEI, 16
1894.

753097

ROMÂNII DIN UNGARIA

Originea, istoria și starea lor prezentă

DE

HENRI GAIDOZ

DIRECTOR LA ȘCOALA DE «HAUTES ÉTUDES»

PROFESOR LA ȘCOALA LIBERĂ DE ȘTIINȚE POLITICE DIN PARIS

TRADUCERE DE

GEORGE MOROIANU

BCU Cluj / Central University Library Cluj
MEMBRU AL ȘCOLEI LIBERE DE ȘTIINȚE POLITICE DIN PARIS

Justitia erga omnes populos fundamentum Austriæ

(MAXIMĂ VECHÉ)

Extras din REVUE DE PARIS

No. din 15 Mai 1894

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201802153

BUCUREȘTI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEI, 16
1894.

PREFAȚA

—

În momentul când atențiunea tuturor Românilor este îndreptată spre Cluj, în această cetate a șovinismului maghiar, unde în mijlocul celor mai nespuse violențe se debate marele proces al memorandumului, va fi, cred de un deosebit interes pentru publicul românesc de a da în traducere românească un foarte important studiu, ce eruditul filolog și etnografist francez d. Henri Gaidoz a publicat în «Revue de Paris» de la 15 Maiu.

Lucrarea d-lui Gaidoz, fără îndoială, va fi pusă printre cele mai bune din câte s'au publicat în anii din urmă în străinătate asupra Românilor și valoarea ei crește prin faptul, că autorul cunoșce perfect raporturile etnografice, politice și sociale ale tuturor naționalităților din monarhia habsburgică și ale Românilor în particular.

Afară de aceea d. Gaidoz tratéză neînțelegerile dintre Români și Maghiari cu multă imparțialitate.

Notele, cari însoțesc traducerea și cari în «Revue de Paris» n'au fost publicate din cauza lipsei de spațiu, le-am luat după manuscrisul autorului.

Paris, 15 Maiu, 1894.

G. M.

ROMÂNII DIN UNGARIA

I

Dintre toate naționalitățile, așa de diverse prin limbele și aspirațiunile lor, cari împreună formează coróna Sf. Ștefan, saú regatul Ungariei, Românií sunt de sigur — după Maghiarií, regí aî țerei, și stăpâni aî statului — elementul cel mai important. Dintr'o aruncătură de ochi ne convingem despre acésta, întinđând o hartă etnografică, pe cea a d-lui Kiepert d. e.: Tótă partea orientală a Ungariei este română, nu numai Transilvania, dar și comitatele din vestul Transilvaniei până la Nagy-Karoly, Oradea mare, Arad și Timișióra și chiar mai încolo către apus.

Românií ocupă în Ungaria o întindere aprópe așa de mare ca cea ocupată de Maghiarií. Frontiera politică numai, va să dică o linie fictivă, îi desparte de frații lor din regatul României. Ast-fel vederea simplă a unei harte etnografice ne dá despre națiunea română o idee cu totulú tot diferită de aceea, pe care ni-o daú hărțile obișnuite, căci geografia, și saú politică, este pentru naționalități un adevărat *pat al lui Procust*. Pe o hartă etnografică vedem națiunea română formând un cerc întins, compact pretutindenea, afară de centru. Chiar în inimă, în Transilvania, există un grup de Sechelí saú Secuí, ramură desfăcută de tulpina maghiară, și câte-va insule de populațiune germană: Sașií, descendenți aî colonilor aduși de regii Ungaricií în secolii al

XII-lea și al XIII-lea. Restul tot este român de la Marea Năgră până la câmpiile Ungariei și de la Nistru până la Dunăre: acest întins domeniū însă a fost împărțit de istorie și de ambițiunea statelor celor mari. Românii din tinerul regat dunăren (mai înainte Muntenia și Moldova) singuri au dreptul în limba oficială a diplomației de a se numi Români: în Basarabia li se ȳice «sunteți Ruși», în Ungaria li se ȳice «sunteți Unguri», și trebuie să deveniți «Maghiari». Dar pretutindena ei rēspund: «Suntem Români și Români voim să rēmānem!»

Românii sunt cu toții aprōpe ȳece milioane⁽¹⁾, din aceștia Românii din Ungaria formēză cel puțin un sfert. După recensemintul unguresc din 1890, numērul lor ar fi de 2.589.000 și realitatea este fără îndoială superiōră acestei cifre. Maghiarii în timpul când recensemintul se făcea de o administrație germană se plāngeau că numērul lor era micșorat și cel al Germanilor majorat; astă-ȳi că acest recensemint este făcut de o administrație maghiară și *maghiarisătoare*, cele-lalte naționalități din Ungaria se plāng de o parțialitate care mărește în detrimentul lor numērul real al populațiunei maghiare. Ast-fel se întimplă că de la 1880 până la 1890, crescerea numērului Maghiarilor a fost (după cifrele oficiale) aprōpe îndoită de cât a celor-lalte naționalități; și pe-când în acest recensemint Românii sunt 2.589.000 adică 17% din întrēga populațiune a Ungariei proprii (2) Maghiarii au ajuns la 7.356.000, adică 48%. Se vede deci, că chiar cu aceste cifre oficiale și forțate, acei cari pretind a impune limba și naționalitatea lor diferitelor nēmuri din Ungaria abandonate dominațiunei lor în 1868, nu formēză nici măcar jumătate din populațiunea Ungariei (3).

(1) Las de o parte în acest total pe Românii din Macedonia, din Epir și din Grecia, cari se mai numesc și Români din Macedonia; e greū de a da o cifră exactă a numērului lor și apoi sunt și prea depărtați de Români din nordul Dunării pentru a putea visa de a se uni vr'odată cu ei.

(2) Adică fără regatul Croației și portul Fiume.

(3) Ungaria proprii : populațiune civilă în 1890 : 15.133 000 împărțită ast-fel : Maghiari 7.356.000; Români 2.589.000; Germani, 1.588.000; Slovaci 1.896.000, Sîrbi 995.000, Ruteni 379.000, Croați 183.000, cei-lalți 293.000. Citez aceste cifre după o lucrare statistică a d-lui Vargha, publicată în Ungarische Revue din Ianuarie—Februarie 1893.

II

Românii sunt dar un grup important din populațiunea Ungariei și ar trebui ca conform numărului lor, ei să aibă și o importanță egală. Nică vorbă însă. Ei se bucură de drepturi civile și politice abia de la 1848, istoria lor de mai înainte este aceea a unor secolii lungi de servitute, cu sforțări zadarnice de a ajunge la egalitatea politică și la o viață națională. Aici politica cere argumente istoriei și Maghiarii pretind a fi autorizați de ea pentru a justifica subordonarea Românilor noului stat ungar. Istoria nu este aici, ca de multe alte ori decât politică retrospectivă și ori-cum ar fi pentru a înțelege certurile de astăzi, trebuie să pătrundă în labirintul analelor întunecose.

Transilvania, unde se găsește grosul națiunii române din Ungaria, este regiunea muntoasă și păduroasă care formeză nord-estu Ungariei și care dominază la răsărit Moldova și la sud Muntenia. Este o parte a vechiului regat al Dacilor cucerit de împăratul Traian în anii primii ai vécului al III-ea al erei noastre și organizată în provincia romană sub numele de Dacia. Dacia se întinde la miadă-ți până la Dunăre la apus aproape până la Tisa. Ea cuprindea prin urmare România actuală, Transilvania și partea occidentală a Ungariei propriu. Provincia cucerită se umplu repede ca și cele l-alte provincii ale imperiului roman de coloni, cari se amestecară cu resturile populațiunei dace. Dacia contribuă repede la civilizația romană; numeroase inscripțiuni au păstrat amintirea orașelor bogate și înfloritoare: industria minieră era foarte dezvoltată în munții Transilvaniei actuale. Dar Dacia se găsea în nemijlocită apropiere cu regiunile barbare ai căror locuitori săraci și îndrăzneți lăcomeau fericirea și bogățiile îngrămădite ale imperiului roman. Valca Dunărei era un drum anume făcut pentru invasiuni: p'acolo trecură în vechime Goții, Hunii, Gepiții, Avarii, Pacinații, Cumanii și în sfârșit Ungurii sau Maghiarii cari trebuiau să formeze un imperiū durabil în vechea provincie. Românii renunțaseră în scurt timp a se menține în acesta provincie

externă a imperiului lor, care era greu de apărat; ea fu, ne spune istoricul Vopiscus, evacuată sub împăratul Aurelian (270-275); aceasta retrase din Dacia resturile armatei și ale populațiunii romane și le transportă în provincia Mesia, adică în susul Dunărei cam unde-î Bulgaria de astăzi (1).

Istoria națiunii române în evul mediu, de la retragerea lui Aurelian până în secolul al XIII-lea, este, în lipsă de documente, foarte obscură; limba pe care o vorbesc arată bine originea-î latină și cuvîntul «român» nu este altceva decât «roman». Dar ce deveniră Romanii din Orient după dislocarea imperiului Roman? Când îi regăsim la sfîrșitul evului mediu, în regiunea pe care o ocupă azi, în nordul Dunărei, ei au o civilizațiune slavă. Fără îndoială ei și-au conservat limba de origine latină, dar o scriu cu alfabetul slavon; adesea orî ei întrebuițeză limba slavă în documente: clerul lor e slav, limba liturgică este slavă. Abia în secolul nostru s'au emancipat Românii definitiv de această tradițiune aruncînd această moștenire străină.

Teoria construită cu multă ingeniositate, sunt acum 20 de ani, de către istoricul german Rösler, teorie adoptată de istoricii Maghiari, pentru că ea le permitea de a invoca contra Românilor «dreptul istoric» este acesta: «trebuie să luăm literă cu literă mărturisirea istocului !latin: după Aurelian n'a mai rămas nici un soldat și nici un colon Roman în nordul Dunărei; orî-ce viață stabilă încetase și proba este că numele vechi ale orașelor au dispărut și că orașele moderne nu sunt pe locul celor vechi: Dacia era periodic măturată de virtejurile invasiunilor barbare. În cât privește pe Români, ei se retrăseseră în regiunea Balcanilor; acolo sunt supuși dominațiunii bulgare și ast-fel se slavisară; apoi mai târziu în secolul al XII și al XIII păstorii români (sau valahii cum se numiau pe atunci) împingînd înainte turmele lor, trecură Dunărea și se stabiliră, săraci, neabăgați în sîmă și tolerați în regiunile cari se chemară Muntenia și Transilvania. În ceea ce privește Transilvania, ea era deja ungară și Ungaria era un stat constituit; Maghiarii au lăsat aceste triburi no-

(1) Quum vastatum Illiricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam Daciam a Trajano constitutam sublato exercitu et provinciabilibus reliquit, desperans eam posse retineri, abductosque ex ea populos in Moesia collocavit appellavitque suam Daciam, Flav, Vopiscus, Aurelian ch. XXXIX.

made de Valahî să se stabiléscă în munții pustii ai Transilvaniei; așa dar Româniî din timpul nostru, descendenți ai acestor păstori miserabili, n'au dreptul de a se privi ca o națiune stabilită înaintea Maghiarilor pe pământul Transilvaniei și al Ungariei. >

Ast-fel este tesa din care îngîmfarea maghiară vrea să facă o dogmă istorică; dar obiecțiunile n'au lipsit; și un istoric român d. Xenopol(1) nu numai că le-a prezentat cu o mare forță, dar a reconstituit originile istoriei națiunei române într'un mod, care pare a fi mult mai adevărat. Româniî s'au menținut în Balcani; acesta se scie, de óre-ce chiar ađi mai e acolo un grup important de Români (așa numiți Români macedonenî); dar deja în secolul al VII-lea Româniî dispăruseră din Moesia după invasiunea bulgară(2): păstoriî valahî n'ar fi putut decî veni din vechia Moesia devenită bulgară, și Balcaniî erau prea departe. Ceea ce trebuie să admitem chiar din secolul al VII, este despărțirea Românilor din Orient în două grupuri principale: Daco-Româniî și Macedo-Româniî. Româniî din Orient au trebuit chiar să dea nascere la un mare număr de grupuri dispărute d'atunci; de óre-ce se scie printr'un istoric din timpul Cruciatelor, Guillaume de Tyr, că în secolul al XII-lea erau Români în Dalmația; și astăđi mai sunt câte-va sate române în Istria (Valea-Arsă).

După năvălirile barbarilor, trebuie să ne reprezentăm țera română din Orient, ca pe o regiune inundată, câmpia dispare sub ape: colinele forméază un fel de insule, insulele aici sunt Balcaniî în sud și Carpațiî în nord.

Să nu mai vorbim de Balcani, să vorbim de Carpați, adică de Transilvania. Româniî, cari n'au urmat pe Aurelian, căci textul lui Vopiscus nu trebuie luat din cuvînt în cuvînt, au rămas acolo sau au părăsit șesul: orașele au fost abandonate și prin acesta civilizațiunea s'a stins; populațiunea a trăit în munți și din munți cum a putut. Istoricii din evul mediū nu vorbesc de ea. Dar cari istorici sciau ce se petrece în regiunea Carpaților în acești secolî de desolare? Româniî sau Valahî din Balcani sunt cunoscuți de scriitorii bizantinî: dar până la sosirea Maghiarilor, și

(1) Les Roumains au moyen âge, Paris, 1885.

(2) Reamintim că Moesia corespunde aproape cu partea septentrională a principatului actual al Bulgariei, cu alte cuvinte Bulgaria în nordul Balcanilor

pană la fondarea unui stat unguresc, pană la aparițiunea cronicelor și a șartelor (hrisóvelor) în Ungaria, regiunea Carpaților este fără istorie. Dacă tăcerea seculară a istoriei ar fi un argument contra Românilor de la Carpați, același lucru ar fi și cu Albanезii, a căror origină ar trebui atunci căutată în afară de munții lor.

Nu numai că Românii nu sunt veniți în Transilvania în secolul al XII-lea și al XIII-lea, dar ei sunt poporul cel mai vechiu al Ungariei. Poporul acesta format din amestecul Dacilor cu coloniile romane, s'a arătat mai fidel limbii latine, de cât Dacii limbii tracice: invasiunile barbarilor le-au distrus orașele, ei însă s'au retras în munți, unde au trăit în timpurile furtunoase ca agricultori și ca păstori. Se înțelege că nu s'a putut să nu sufere o influență străină, fiind înglobați într'un imperiu slav. Primul stat bulgar care dură din secolul al IX-lea până în anii d'intăiu ai secolului al XI-lea se întindea fără îndoială în nordul Dunărei peste regiunile cari formază azi Muntenia, Moldova și Transilvania. Românii primară de la Bulgari ritul slav și liturgia slavă; ei trebuiră să păstreze această liturgie până pe la mijlocul secolului al XVII-lea și astfel se explică caracterul slav pe care națiunea română a trebuit să-l păstreze așa de mult timp (1).

Ungurii sau Maghiarii veniseră în Europa în secolul al X-lea ei desființară imperiul morav, care și avea centrul în vechia Panonic și se stabiliră în șesurile Dunărei de mijloc și ale Tisei. Odată așezați în patria lor viitoare, ei cuceriră Transilvania în contra unui alt popor tătar (Pacinații) care se așezase acolo, și în anul 1000, regele Ștefan cel sfânt uni Transilvania cu Ungaria, populațiunea se rărise în Transilvania și din cauza asta regii Ungariei stabiliră, în secolii XI, XII și al XIII-lea în diferite părți ale Transilvaniei coloni veniți din Germania de jos (Saxonia) numiți din acest motiv Sași.

Din secolul al XIII-lea încôce (în 1231 și 1247) începe a se vorbi despre Români în diverse șarte, (hrisóve). Românii apar în aceste documente ca agricultori și ca păstori; ei au o biserică organizată și o nobleță și principii semi-independenți. Acesta sémână puțin cu legenda păstorilor nomadi veniți din Balcani, mănând turmele lor, legendă pe care câți-va scriitori au luat-o drept istorie.

(1) Nu este vorba aici de cât de Românii din nordul Dunărei; cei din Balcani suferiră influența bizantină și adoptaseră ritul grec.

Românii din Transilvania formaŭ chiar o societate destul de organizată pentru a se fi putut înălța și în afară de munții lor. Principatele Moldova și Muntenia aŭ fost întemeiate în secolul al XIII-lea și al XIV-lea de coloni coborâți din înălțimele Transilvaniei și ale Maramureșului pentru a fonda principate independente de Maghiari. Din cauza aștei origini se explică prezența de cuvinte ungurești în limba română din cele două principate : dacă, cum o voesce acêsta teoria maghiară, toți Românii cari se găsec în nordul Dunărei ar fi venit din Balcani unde Ungurii nu s'aŭ arătat nici odată, nu de acolo ar fi adus cuvintele ungurești din limba lor. Limbistica confirmă ast-fel mărturia sigură a istoriei : *originea națiunei române din timpul nostru este în Carpați și pământul Transilvaniei este numă Românilor.*

Noi, Francezii, pentru cari voința popoarelor este adevăratul drept care dă viața unui Stat, noi nu privim de loc «dreptul istoric» de cât ca o superstițiune din o altă epocă, atunci când vrea să se facă din el un lanț, care să lege o națiune în contra voinței ei ; și starea Alsacienilor și a Lorenilor alipiți la imperiul german în virtutea acestui drept istoric, nu este formată spre a schimba concepțiunea noastră de drept. Dar să admitem, pentru un moment, că, chestiunea desbăbătuă între Maghiari și Români este o chestie de «drept istoric». Ea trebuie resolută în favorea Românilor, de ôre-ce ei sunt mai de mult stabiliți în țară de cât Maghiarii. Și nu este straniu să veți pe Maghiari, dând atâta importanță acêstei cestiuni de cronologie, ei cari sunt așa de târziu veniți în Europa, așa de mult după căderea imperiului Roman, de care Românii sunt legați prin genealogia lor ?

III.

Regele Ungariei Stefan cel Sfânt cuceri Transilvania în anii primii ai secolului XI-lea, și ea rămâne ungerescă mai mult ceva de patru secolii. Lupta de la Mohács din 1526 este pentru Ungaria o dată fatală, ca pentru noi Crécy sau Azincourt. Turcii invinseră și de atunci pământul Ungariei era disputat între casa de Austria și puterea otomană. Transilvania nu întârziă a se or-

ganisa în principat independent, mai întâi sub Zapolia, apoi sub principii (cum am dice astăzi președinți) aleși de Dieta transilvană. Acești principii intervineau în afacerile Ungariei, combătând când cu Austria, când cu Turcul, dar trebuiau în a doua jumătate a vécului al XVII-lea să recunoscă suzeranitatea Sublimei-Portii. Transilvania era vasală Turciei când fu cucerită de trupele austriace; ea deveni austriacă de fapt chiar la 1688, de drept prin tractatul de la Karlovitz din 1699. Principatul Transilvaniei după vechile lui margini — dice articolul 1 din tratat — va rămânea sub puterea împăratului Leopold și va deveni un domeniu al său.

Transilvania era supusă direct casei de Habsburg păstrându-și constituția și autonomia; ea rămânea independentă de Ungaria ca și celelalte posesiuni ale casei Habsburgice. O diplomă a împăratului Leopold I, recunoscuse deja din 1691 constituția și legile principatului. Dieta Transilvaniei continuă a exista, și mai târziu, ea adoptă la cererea împăratului Carol al VI-lea «Sanctiunea pragmatică» (care modifica ordinul de succesiune la tron) pe care și Dieta maghiară trebui din parte-i să o accepte. În urma diplomei de la 1691 a împăratului Leopold I, vedem, un secol mai târziu 1790, Dieta Transilvaniei reamintind că Transilvania este un principat având o existență proprie și independentă de orice alt Stat (per se subsistens et ab alio regno independens principatus Transylvaniae). Principatul Transilvaniei depindea direct de guvernul din Viena; el își avea Dieta și guvernul său local, care comunica cu suveranul prin intermediul unei cancelarii a Transilvaniei stabilită în Viena.

Acastă organizațiune dură afară de epoca turburărilor din 1848/1849 până la 1867, când casa de Austria învinsă la Sadowa judecă necesar a se împăca cu viteză națiune maghiară. Numirile de «dualism» și de «monarchic austro-ungară» (înlocuind «imperiu Austriaei») spun din destul, că împărăția a fost împărțită între Germanii și Maghiarii. Maghiarii simțind că ei vor deveni stâlpul de razim al unei noue stări de lucruri, cerură mult și obținură tot ce cerură. Li s'a dat pe mâni (afară de orecari reserve pentru Croația) tot teritoriul și toate naționalitățile situate dincolo de Leita. S'a cedat tuturor revendicărilor «dreptului lor istoric» înglobându-se în regatul Ungariei atât principatul Transilvaniei la răsărit cât și regatul Croației și Voivodina sârbescă din Temișóra la Sud. Trecuseră mai mult de 3 secolii de când

Transilvania încetase de a face parte din Ungaria; dar secolii trecuți și faptele împlinite nu numără pentru deținătorii «dreptului istoric». Transilvania a fost împărțită în comitate; numele ei chiar, nu mai este de cât o expresiune geografică, ca la noi numele de Bretania și de Normandia; comitatele Transilvaniei nu se deosibesc întru nimic de cele ale Ungariei doar prin câte-va legi excepționale.

IV

Românii formeză marea majoritate din populațiunea Transilvaniei. După recensământul administrațiunei maghiare din 1890 cele 15 comitate formate din Transilvania numără 2.251.000 de locuitori, ast-fel împărțiți: 1.276.000 Români; 697.000 Maghiari; 217.000 Germani. Comparând aceste cifre cu ale recensămintelor făcute mai înainte (pe timpul regimului centralist) de către o administrație germană, constatăm că Românii rămân staționari, pe când Germanii se împuținază și Maghiarii se înmulțesc.

Cu toate acestea în ciuda numărului mare al fiilor ei, până la 1848 nici națiunea română n'avea existență legală nici Românii n'avură individualmente dreptul de cetățean. Statul transilvan nu-l le cunoscea. După constituția-i cea veche, care fu în vigoare până 1848, Transilvania era împărțită în 3 staturî sau națiuni: națiunea ungară, națiunea săcuiască și națiunea săsăscă. Acești terminî trebuesc luați mai mult în înțeles politic de cât etnografic, căci ei indică națiunea care singură avea drepturi politice în fie-care din aceste teritorii. Românii, cu toate că formaū majoritatea numerică, n'aveau mai multe drepturi politice și civile ca iloiți în Sparta, și religiunea lor greco-orientală nu era recunoscută de stat. Statul transilvan nu cunoscea de cât 3 națiuni: Unguri, Săcui și Sași, și patru religiuni: catolicismul roman, calvinismul, unitarismul (religiunea Ungurilor și a Săcuilor) și luteranismul (religia Sașilor). Cinc-va a numit acestea în glumă: «cele șapte păcate mari ale Transilvaniei.»

Românii nu erau alt-ceva decât iobagi; în limba română cuvîntul «român» era sinonim cu «serv» și cu «clăcaș după

plac» în tocmai ca în toate limbile din Europa occidentală cuvântul slav este un dublet al cuvântului «slav; ast-fel la noi cuvântul Elvețian (Suisse) a devenit sinonim cu paracliser. Cum a fost Românii din Transilvania aduși la această situațiune miserabilă? Este greu de spus, d. Xenopol o explică prin faptul că nobleța română s'a maghiarizat sub regimul maghiar: Șartele vechi ale Ungariei fac într-adevăr mențiune de nobilii români și se cunosc familii mari nobile și chiar regale (cea a Huniașilor d. ex.) cari sunt de origină română. Poporul singur a rămas Român, țeranii legați de glie, fără nici un drept politic ori civil, prezența lor era numai tolerată de legile țerei. Era oprit Românii să poarte arme, oprit să poarte un lux care trece peste situațiunea lor socială. «Este strict oprit Românii (dicea un articol din *Constitutiones aprobatae* din 1653) de a avea cai, de a purta vestminte de postav albastru, pantalonii, cisme și căciuli captușite de valoare de un fiorin, precum nici cămăși de bumbac: clerul național (ortodox) al Românii era supus la tot felul de batjocuri și violențe. Națiunile privilegiate nu concedau nimic acestor iloți ai Transilvaniei, stăpânii corporațiilor industriale n'aveau dreptul să ea un ucenic român.

În două mari revoluțiuni Românii încercară în zadar a se sustrage acestui regim de iobăgie. Prima e foarte veche, ea are loc la 1437 și este, pentru a vorbi drept, o revoluție de țeranii contra domnilor. Tocmai în timpul ăsta (1437—1438) nobilimea ungurcă încheieă cu Secuții și cu Sașii «Uniunea» care formă baza constituției feudale a Transilvaniei până la 1848. Scopul principal al «Uniunii» era a organiza apărarea comună contra Turcilor, dar scopul ei mai era de a nimici pe *protervia et rebelliones nefandissimorum rusticorum*. Mai că putem spune că din punctul de vedere al naționalității, țeranii revoltați în 1437 nu erau numai români; cu timpul însă opozițiunea claselor deveni o opoziție de rasă.

În 1784 o revoluție condusă de un păstor Horia a avut un adevărat caracter național românesc. O revoluție de iobăgi abia pôte fi alt-ceva decât un masacru sângeros și arbitrar împreună cu violențe ordinare, asasinate de nobilii și arderi de castele. Revoluția de la 1784 deveni o insurecțiune și avu un moment de succes. Horia adună împrejurii 20.000 de oameni și luă titlul de «rege al Daciei». Trebui pentru înfrângerea răsculaților o

armată austriacă; revoluția fu înecată în sânge și *Spartacus* al Românilor peri pe rătă. Amintirea lui a rămas pentru românii din Transilvania aceia a unui erou și a unui martir național. În 1884 centenarul revoluției, pe când se celebra într-o biserică Română un serviciu comemorativ în onoarea lui Horia și a soților lui, jendarmii unguri pătrunseră în biserică și dară afară atât pe preoți cât și pe asistenți.

Când în anii ultimii ai secolului al XVII-lea casa de Austria cucerii Transilvania, curtea din Viena, foarte sîrguincioasă în propaganda catolicismului, hotărî să aducă pe Români la biserica Romei sub formă de biserică unită, lăsându-le ritul și disciplina lor eclesiastică. În scopul acesta se promise națiunii române avantaje mari: preoții români cari în parte mare erau iobagi, trebuiau să profite cei mai dîntii, făcându-li-se o situație analogă cu a clerului celor-lalte religii.

Din punctul de vedere doctrinal, nu li se cerca Românilor de cât să recunoască supremația papei, dogmele purcederei sîntului duh și ale purgatorului și cuminecarea cu pîne azmă. O bună parte din clerul națiunii române primi acest aranjament în anul 1700, și de atunci Români din Transilvania fură divisați în ortodocși (sau greco-orientali cum se dice în Austria) și în uniți (sau greco-catolici). Ast-fel se formeză două biserici avînd fie-care hierarhia ei episcopală particulară (1); acéstă divisiune n'a adus cu sine nici o rivalitate: cele două biserici rămaseră amîndouă naționaliste. Dacă Români ca națiune nu obținură avantajele pe cari le speraseră și pe cari curtea din Viena li le-ar fi acordat bucuros, dar pe cari dieta Transilvaniei li le refusă, situațiunea Uniților fu fără îndoială puțin ameliorată, cu deosebire a clerului lor: preoții uniți nu mai că nu numai erau iobagi, ci erau liberi și puteau să-și trimită copiii la școlă, ceea ce țeranilor români de rînd nu le era iertat să facă.

Acéstă emancipare a clerului român unit trebui să aibă o mare consecință literară, și prin acéstă națională; căci grație preoților uniți cari și făcuseră studiile la Roma (Șincai este cel

(1) Biserica ortoxă română din Transilvania și Ungaria, după un recensînt făcut de ea însăși număra în 1890 1.600.000 de suflete dintre cari 2.000 de preoți. Veđi Romänische Revue, Maiu 1892 p. 288. Ortodocșii formeză apröpe trei din cinci părți din Români din Ungaria, Uniții cele-lalte două cincimi.

mai celebru dintre ei) s'a născut literatura română. Câte-va cărți românesce de rugăciuni fuseseră tipărite în Transilvania în timpul reformațiunei, dar literatura română se reducea la atâta când Șincai, și alți câți-va preoți români uniți începură a scrie și a tipări în limba lor. Și ei nu mai scriseră cu alfabetul cirilic ci cu alfabetul latin. Prima gramatică română a fost, publicată la Viena la 1780 (retipărită la Ofen sau Buda în 1805) cu litere latine. Aceasta este cea dintâi carte românescă tipărită în alfabetul nostru. Pe vremea aceea, limba română nu era încă cultivată în principatele Muntenia și Moldova, supuse domniei fanariote. Se vede d'acîi importanța Transilvaniei la formarea conștiinței naționale în întreaga națiune română. Transilvania a dat nascere nu numai nămului dar, și literaturii române.

Răsunetul revoluțiunei franceze ajunsese până și în Europa orientală. În 1791 Românii din Transilvania adresară o suplică împăratului Leopold al II-lea pentru a li se acorda drepturi politice și civile și pentru ca existența lor națională să fie recunoscută de constituția țerei. Împăratul primi favorabil cererea acesta a lor și o trimise dietei transilvane, care o respinse. În 1834 o jalbă de felul acesta pusă la cale de episcopii ambelor confesiuni, nu avu mai mult succes; într'adevăr dicta feudală a Transilvaniei, care represinta pe cele 3 națiuni privilegiate, nu voia se recunoscă drepturile Românilor, căci prin acesta și-ar fi împutinat vechile ei privilegii. Românii nu puteau să-și facă nici un loc în societatea asta, care nu-i cunosea. În 1845 un Român din Brașov, care studia dreptul, ceru un post în administrația orașului său natal, 'i se refușă însă pe motivul că era Român. El intentă atunci un proces, care ajunse până la Viena; municipalitatea săsescă, invocă într'un memoriu justificativ vechile ei privilegii, cari reserva funcțiunile publice numai Sașilor și reclamă «contra apăsării și ruinei Sașilor în favoarea Românilor contrar legilor și privilegiilor cari proteg națiunea săsescă.»

Iată în ce stare se găsiu Românii din Transilvania, când a izbucnit revoluția franceză din 1848. O mișcare de speranțe agită atunci națiunea lor; o mare adunare populară fu organizată de episcopii celor două rituri: Șaguna și Lemény și de câți-va patrioți grupați în jurul lui Simeon Bărnăuțiu. Patru-șeci până la cincî-șeci de mi de Români delegați din toate părțile Transilvaniei să întruniră la Blaj în ziua de 15 Maiu 1848. Momentul

era cu atât mai critic pentru Români, cu cât tocmai atunci parlamentul maghiar din Pesta votase și făcu și pe împărat se sancționeze uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Români adunați la Blaj expuseră revendicările lor într'un lung program, care se poate resuma în următoarele: libertate politică și civilă, admiterea tuturor în funcțiunile publice, ștergerea iobagiei și a dijmei, întrebuițarea limbei române ca limbă administrativă, recunoșcerea bisericeii greco-orientale și dotarea clerului român ca pe al celor-lalte confesiuni, etc.

Acastă manifestație populară, n'avea nici o valoare legală, și câte-va zile mai târziu, în ziua de 29 Maiu, dieta feudală a Transilvaniei, compusă mai cu sémă din Maghiari, vota uniunea cu Ungaria. Dar evenimentele se precipitau: Maghiarii se revoltă contra împăratului și un război civil începe în care atât Români cât și Croații combat pentru împăratul contra Maghiarilor. Indată după ce revoluția fu înbușită (cu ajutorul Rusiei), Români căpătară drept răsplată pentru credința către împărat, o parte mare din revendicările de pe câmpul libertății de la Blaj; de aici încolo ei sunt cetățeni ai Transilvaniei și în același timp Transilvania rămânea o posesie a casei Habsburgilor, separată și independentă de Ungaria. Mai târziu ceva, la 1863 o lege specială regula întrebuițarea oficială în Transilvania a celor trei limbi ale țerei: maghiara, germana și româna. Tot de odată printr'un decret din același an împăratul Francisc Iosif convoca dieta Transilvaniei alésă pe basa unei noue legi electorale, censitare, dar fără deosebire de naționalitate.

■ Români se găsiau de acum în dietă și în majoritate: ei puteau în sfârșit să-și realizeze aspirațiunile lor naționale și să se organizeze ca naționalitate în monarhia austriacă; speranța lor însă fu de scurtă durată. Înfrângerea de la Sadova schimbă fața imperiului: Maghiarii învingători prin înfrângerea imperiului reclamară anexarea Transilvaniei la Ungaria, basându-se atât pe raportele istorice cât și pe prezența unui important element maghiar în Transilvania. Parlamentul unguresc votă uniunea și pentru a-și da aparența de legalitate făcu ca ea să fie votată și de o dietă a Transilvaniei conchemată la Cluj; atât numai că această dietă fusese alésă nu după decretul-lege de la 1863, ci după legea feudală din 1734, ast-fel că Români nu fură chemați a se exprima asupra unei măsuri care nimicea toate speranțele

lor(1). Legea din 1863 despre egalitatea limbilor era ispo facto ştersă. Vedem deci de la 1868 încôce pe românii din Transilvania cetăţenii său mai bine ڊis supuşii ungurii (2).

V.

De când cu anexarea lor la Ungaria, Românii din Transilvania au trebuit să renunţe la speranţa de a face din Transilvania un mic stat român, în interiorul monarhiei austriace, mărindu-l cu unghiul sud-ostic al Ungariei adică cu banatul temişan (care este locuit de Români) şi cu Bucovina limitrofă, austriacă numai de la 1775, când a fost deslipită de Moldova. Românii au trebuit să renunţe la acest vis. Şi programul României iridente, evocat de câţiva patrioţi entusiaşti din regatul României şi care este mai mult poetic de cât politic, este un vis încă şi mai îndepărtat. Acest program ar dori unirea într'un singur stat a ţerilor române din Rusia, România, Austria şi Ungaria, formând ast-fel o Românie cu 11 milioane de locuitori, care s'ar întinde de la Nistru pân' la Tisa şi de la frontiera Galiţiană la Dunăre. Dar realizarea «patriei române», a Daciei romane, n'ar fi posibilă de cât în urma unui cataclism european şi după dislocarea monarhiei austro-ungare.

Românii din Ungaria—nu mai vorbim de Transilvania, de ôre-ce această ţară este contopită cu Ungaria şi Ungaria avea deja mai

(1) Dieta Transilvaniei convocată după vechia lege electorală se compunea ast-fel la 1848 şi la 1886: 1° Deputaţii aleşi, 89 Maghiari şi Secui, 31 Saşi, 13 Români; 2° Deputaţii numiţi de monarch şi aleşi printre nobilimea maghiară, 189.

(2) Un scriitor român d-l St. Perietzianu Buzău, a istorisit aceste evenimente (pe cari eu n'am putut decât se le resum) într'un articol intitulat «Transilvania şi unirea ei forţată cu Ungaria» publicată în la Revue Contemporaine din 28 Februarie 1880. Câţiva ani mai înainte, un alt român de Piso, semnând, numai cu o iniţială, tratase acelaşi subiect într'o broşură intitulată: «Transilvania în faţa pretenţiunilor Ungariei» de Paris Dentu 1861.

Aceste publicatiuni aveaū de scop de a răspunde scrierilor publicate în Franca de către refugiaţii Maghiari din 1848 şi în cari cestiunile de politică unгурescă erau bine înţeles tratate din punctul de vedere Maghiar.

multe comitate locuite de Români (celea din Banat), — Români din Ungaria Ńicem, se inspiră de o politică mai puŃin ambiŃiosă, dar mai practică. Partidul extrem, acela al României iridente nu numără mai de loc partizanii printre ei. Partidul moderat este cel care conduce politica lor: el rămâne în limitele constituŃionale, dar din aceste limite el cere egalitatea de drepturi (Gleichberechtigung) pe care constituŃia din 1868 o promite tuturor popórelor din regatul Ungariei. Organizarea legală de comitete electorale în tóte colegiile unde Români sunt alegători, a permis Românilor de a se organiza în partid naŃional și a avea un comitet conducător al acestui partid. Acesta este comitetul care organiză din când în când conferinŃele naŃionale ale Românilor a căror tinere ne-o anunŃă jurnalele nóstre. Aceste conferinŃe sunt compuse din delegaŃii trimese de cercurile electorale, unde Români formăză totalitatea sau majoritatea alegătorilor. Acestea sunt conferinŃele cari elaborăză și proclamă programul revindicărilor naŃionale ale Românilor.

Prima din aceste conferinŃe a avut loc la Sibiú în 1881. Programul votat de această conferinŃă revendică între altele autonomia Transilvaniei și sufragiul universal. Acestea sunt revendicări extreme, aceste revendicări teoretice însă o dată făcute, Români rămân pe terenul politiceii practice. Intr'un cuvint ei s'ar mulŃumi cu concesiuni mai modeste și cari ar consta *în aplicarea leală* a promisiunei de egală îndreptăŃire, (Gleichberechtigung) înscrisă în constituŃia din 1868; aceste concesiuni s'ar reduce la următoarele puncte :

1. Admiterea limbei române, în administraŃie și justiŃie în ținuturile locuite de Români;
2. Numirea în aceleași ținuturi de funcționari cari să cunóscă limba română;
3. Asimilarea Transilvaniei cu restul Ungariei în privinŃa censului electoral;
- 4°) Autonomia bisericeii ortodoxe și a șcólelor întreținute de ea;
- 5°) Propunerea limbei române în șcólele și colegiile din comitatele locuite de Români.

Partidul naŃional român combate pentru programul seú prin presă și prin întruniri publice; el face apel la opinia publică nu numai din Ungaria, dar și din întreaga monarhie austro-ungară și chiar din Europa. În scrieri publicate în același timp în

limba francesă și germană, partidul național expune doleanțele Românilor din Ungaria spre a interesa în cauza sa publicul liberal din întrégă Europa: în scopul acesta au fost publicate memorandumul conferenței naționale de la 1881, un memoriu al studenților români și o replică făcută de aceștia la un răspun sfăcut de studenții maghiari. Tot odată pentru a ține publicul în curent cu viața lor politică și cu lupta lor contra maghiarismului, patrioții români au întemeiat o revistă lunară în limba germană: *Römische Jahrbücher*, care apare astăzi în Temișóra.

Este cu atât mai important pentru Români de a face să se audă plângerile lor, că ei nu mai au adî nici un scaun în parlament. Unul din gravaminele lor cele mai juste este că pe când numele chiar al Transilvaniei este șters, există totuși pentru comitatele formate din vechia Transilvanie o lege electorală specială și că această lege este îndreptată în contra Românilor. În adevăr, nobilii au dreptul de vot fără nici un cens și cea mai mare parte a Maghiarilor din Transilvania sunt nobili sau trec de atari în urma înscrierii lor pe listele electorale sub vechiul regim; pentru cei lalți alegători, cari de fapt sunt cu deosebire Români, — censul electoral este de patru pînă la opt ori mai mare că în restul Ungariei. Afară de aceea cercurile electorale sunt ast-fel împărțite ca să pótă favorisa elementul maghiar. Mai mult, Români din Transilvania se plâng de presiunea și corupțiunea exercitată în alegeri de administrația maghiară. Chiar din anul 1869 la conferința din Mercurca agitaseră cestiunea de a se abține de la luptele electorale și o parte dintre ei adoptaseră chiar această hotărâre. În 1881 vedënd numărul mic al deputaților lor diminuând în fie-care legislatură grație acestor manopere, conferența din Sibiü hotări că Români se vor obține de aci înainte de-a lua parte la alegerile pentru dicta din Buda-Pesta. Români, din cele-lalte comitate (Banatul Temișorei) continuară încă câți-va ani a lua parte la alegeri și pînă în 1890 mai craü câți-va deputați români în parlamentul din Buda-Pesta; dar în 1890 și pentru aceleași resóne Români din Banat se abținură și ei. Câmpul este lăsat liber candidaților maghiari; partidul național român face grevă pe terenul electoral: el nu vorbesce de cât în presă și în conferințele naționale.

Impunerea limbei maghiare este un gravamin de un alt ordin dar un gravamin încă și mai grav, căci limba nu este numai sim-

bolul ea este și expresiunea naționalității, și tocmai din acest motiv Maghiarii vrea să impună limba lor la toate naționalitățile din Ungaria. Nu trebuie să asemănăm Ungaria stat poliglot, cu o țară ca Franca stat unitor unde de secolii o naționalitate și o limbă s'a impus provinciilor de origini diverse. Dacă este în Europa un stat care s'ar putea asemena în privința acesta cu Ungaria, acesta ar fi Elveția cu cele patru naționalități și limbile ale sale; cu diferența aceea însă că în Elveția nici o naționalitate (chiar cea germană care e mult mai numerosă ca cele-lalte) nu oprimă pre cele-lalte. Impunerea limbii maghiare nu este numai o măsură opresivă față de națiunile maghiare din Ungaria este și o inovație și ea nu poate invoca «dreptul istoric» așa de scump Maghiarilor, când ei vine în ajutorul prietenilor lor. Dacă statul ungar a putut în decursul atâtor secolii să subsiste fără ca jalușia să fi turburat vre-odată diferitele sale neamuri, cauza a fost că limbile acestor neamuri erau toate ceea ce evul mediu al nostru numia limbă vulgare, prin opozițiune la limba vorbită de oamenii culti, care era latina. Limba latină era limba politică, parlamentară, administrativă, judiciară a Ungariei: acesta era o limbă accesibilă tuturor și în același timp o limbă neutră. Latina rămâne ca o limbă oficială a Ungariei până la 1840: în parlamentul din Pesta se vorbea latinesce până la 1848. Limba maghiară impusă ca limba oficială în toate branșele nu numai în politica generală, dar și în administrație și justiție și în cele mai mici detalii ale administrației locale, devine o vexațiune permanentă pentru naționalitățile ne-maghiare. În punctul acesta doleanțele Românilor nu diferă de cele ale celor-lalți supuși ai Maghiarilor. Dar ei se mai plâng că sunt excluși din toate funcțiunile administrative în comitatele unde ei sunt în majoritate și că ocuparea de funcțiuni liberale le este aproape oprită; ei sunt tratați ca străini pe pământul patriei lor.

Maghiarii speră că prin o educațiune maghiară și prin magherisarea tinerimei să transforme Ungaria în stat național maghiar. Cu toate că la crearea dualismului o lege dela 68 a prevădut ca copiii diverselor naționalități să-și capete instrucțiunea în limba lor națională. Școala este astăzi în Ungaria un mijloc de maghiarisare prin esceleță. Spaciul ne lipsesce pentru a intra în detaliile acestei campanii școlare: destul dacă vom spune că în școlele și colegiile oficiale învățământul se dă numai în unghuresce, că guvernul intervine prin inspectorii săi în școlele primare

române, fondate din inițiativa privată și în seminarele bisericești ortodoxe române și că interzice Românilor a fonda școlă pentru copiii lor. Mai mult, guvernul maghiar încurajază societățile de maghiarizare care se întemeiază sub numele de «Societăți de progres național» sau «Societăți de cultură», care răspândesc instrucțiunea în limba maghiară, și compensază pe institutorii maghiarizatori, etc. Aceste societăți au avantajul protecțiunii oficiale. Școlile și stabilimentele culturale ale Românilor luptă cu greu contra acestei propagande, căci Români sunt săraci; astăzi mai sunt însă ajutați din fondurile unei societăți, fundată în România după modelul «Schulverein» lui german din Berlin. «Liga pentru unitatea culturală a Românilor» a cărei reședință este în București are de scop a încuraja și a susține în străinătate școlile în care învățământul se dă în limba românească. Cu toate că acțiunea ei se estinde numai în marginile modeste ale tărâmului scolar, Societatea aceasta a fost denunțată în 1892, de la tribuna parlamentului maghiar de către contele Appony, aceasta se indignă chiar pentru că biroul acestei societăți ar fi fost primit în audiență de regele Carol al României și că ar fi obținut de la dânsul cuvinte binevoitoare. Contele Kalnoky răspunse cu spirit că el nu cunoscuse istoria acestei audiențe.

Nu vom intra în seria vexațiunilor și persecuțiunilor de care se plâng Români din Ungaria (1).

Le vom resuma într'un cuvânt, spunând că națiunea română este tratată în Ungaria, cum sunt aici aproape de noi Alsacienii și Loreni, care nu vrea să uite suvenirul patriei franceze. Românilor nu le este permis de a fonda societăți de nici-un fel, chiar nici de acelea care au un caracter de utilitate publică, fie reuniuni agricole, sau syndicate industriale, fie reuniuni de femei ori de asociațiuni literare de studenți etc. Dreptul de asociațiune nu există pentru Români.

Dar se bucură cel puțin Români de libertatea presei și pot ei să facă cunoscute gravaminele lor înaintea opiniunii publice? De loc.

(1) Acestea se găsesc descrise mai pe larg, și sprijinite pe fapte într'o publicațiune în limba franceză intitulată: Chestiunea română în Transilvania și Ungaria, Replica tinerimei universitare române, etc. Viena, Budapesta, Graz, Cluj. Autorii acestei scrieri au fost pentru indiscrețiunea lor condamnați la închisore și la amendă.

Intr'adevăr, există în vechiul arsenal de legi făcute pentru Transilvania o «patentă imperială din 27 Maiu 1852». Acastă patentă fusese edictată pe timpul absolutismului; guvernul unguresc a lăsat'o însă să subsiste pentru a pute să se servescă de ea în contra preseii opoziționale naționale (1). Procesele de presă sunt frecvente contra ȃiarelor române din Transilvania. Recunoscerea gravaminelor naționalității române e privită ca delict și judecătoria maghiară n'aŭ mâna ușoră. Aceste procese se judecă de curțile cu jurați. ȃiarele române se publică în cercul judecătorec al Sibiului. Or, Sibiul este un orașiu în parte german și cum jurații achitaŭ câte-odată pe jurnaliștii români, guvernul unguresc a suprimat în 1884 cercul judecătorec al Sibiului și l'a anexat la acela al Clujului. Clujul este un oraș cu desăvârșire maghiar; publiciștii români din Transilvania sunt trași înaintea juraților maghiari, adecă în fața adversarilor lor politici. Procesele de presă — și condamnările — nici nu se mai pot numera și printre cei mai distinși scriitori români din Transilvania abia mai sunt cari să nu fi făcut cunoscința cu închisorile unguresci.

Iritațiunea națiunii române și încăpătinerarea guvernului unguresc în politica lui de maghiarisare aŭ făcut situațiunea foarte încordată și aprópe revoluționară. Un proces intentat în momentul acesta șefilor națiunii române pune virf desperării Românilor și se pare a fi punctul de plecare al constituirei unei ligi a tuturor naționalităților nemaghiare din Ungaria. Comitetul conducător ales de alegătorii români și care se întrunesc aprópe în toți anii la Sibiŭ, hotărise în principiu chiar din 1887 de a presenta revendicările națiunii române într'o petițiune adresată împăratului-rege Francisc Iosif. Acest proiect a fost mai întâiu amănat în speranță că regimul maghiarisator va încerca óre-cari modificări în spre bine; dar cum evenimentele dovediaŭ mai curând contrarul, conferința națională din Ianuarie 1892 adoptă textul acestei petițiuni, care formeză o broșură mare în cart, intitulată: «Memorandul Românilor din Transilvania și

(1) Patenta acesta a fost menținută în vigóre pe lângă câte-va modificări printr'o o ordonațiune a miniștrilor de justiție și de interne cu data de 14 Maiu 1871. Maghiarii aŭ făcut să dispară numele de Transilvania; dar ei mențin pentru acastă țéră în vederca politiceii lor naționale o legislațiune de presă distinctă și diferită de cea din restul Ungariei.

Ungaria prezentat Majestății Sale imperiale și apostolice regale Francisc Iosif I, etc. etc.» Acésta este cartea durerilor națiunei române cu asigurarea devotamentului poporului român către împăratul-rege și către dinastia sa, devotament de care părinții săi au dat probă în războiul civil din 1848—1849.

Faptul de a prezenta o petițiune suveranului a fost privit de partidul maghiar ca culmea îndrăsnelii. Guvernul unguresc se opuse ca împăratul-rege se primescă deputațiunea însărcinată cu prezentarea memorandumului la Viena în luna Maiu 1891. Intorcerea acestei deputațiunii a dat loc scenelor celor mai violente; membrii ei au fost obiectul violențelor populare și casele le-au fost devastate sub ochii indiferenței ai administrațiunei maghiare. Șeful partidului național român, Dr. Rațiu, n'a putut scăpa cu viață de cât cu mare greutate și a trebuit să-și părăsescă rezidența (sa) din Turda pentru a se stabili în Sibiu. Unul din membrii cei mai activi ai partidului maghiar, d. Ugron, a făcut din acest memorandum obiectul unei interpelațiuni în camera deputațiunilor din Budapesta (14 Iulie 1892): ce va face guvernul — ășe dînsul — față de îndrăsnelă acestor memorandiști, îndrăsnelă cu atât mai culpabilă, că ei dăduseră suveranului titlul de împărat.»

— Se scie că Maghiarii nu vreaș să cunoscă de cât pe «regele Ungariei», și că pentru ei «împăratul Austriei» este un suveran străin. — Ministrul justiției, d. Szilághy, răspunde că faptul de a adresa o petițiune suveranului nu putea fi considerat ca un delict: dar că acéști petiție fusese imprimată sub titlul de Memorand și că va vedea dacă publicarea acestui «factum» nu constituie un delict care cade sub rigórea legilor de presă. După óre-care hesitare și sub presiunea șoviniștilor maghiari, guvernul unguresc se hotărî, în fine, la un proces; în luna lui Maiu 1893 el ordonă confiscarea la tipograful din Sibiu a tuturor exemplarelor rêmase din Memorand și începu o instrucție judiciară contra celor 25 de membri ai comitetului central al alegătorilor români considerați ca autori ai memorandumului și responsabili pentru el. Actul de acusă vorbesce de înaltă trădare, căci maghiarismul a ajuns la un așa grad de intoleranță în cât discutarea pe calea preseii a chestiunilor de drept constituțional și public — precum și de istorie — constituie un delict și o crimă.

Acest mare proces trebuia să începă la 23 Ianuarie 1894 înaintea curții cu jurați din Cluj, acest juriu maghiar, care condamnă

tot-d'a-una. În ultimul moment procesul a fost amânat, dar n'a fost de cât o amânare, «de óare-ce desbaterile aũ început la 7 ale curenteĩ. Comitetul partidului național român întrunit în Sibiu în zilele de 3 și 4 Aprilie c. a, lansat un manifest prin care declară întreaga națiune română din Ungaria solidară cu acușații de la Cluj.

După cum vedem, partidul național Român nu se descurajeză, el își lărgescce chiar programul preparând pentru vara acésta (1894) un congres al naționalităților nemaghiare din Ungaria, în scopul de a organisa cu concursul Slovacilor, Sêrbilor și póte al Rutenilor o rezistență energică contra politiceĩ de maghiarisare a guvernului unguresc. Ceĩ douê-șeci și cincĩ de membri ai actualului comitet al alegătorilor români sigur vor fi atunci în închisóre după procesul de înaltă trădare ce se va judeca în curînd; însă ei vor fi înlocuiți prin alții carĩ vor continua lupta pentru apêrarea naționalităței lor. Programul lor este punerea în practică a legiĩ naționalităților de la 68, introducerea sufragiului universal și remanierea cercurilor electorale. Până atunci Româniĩ vor continua a face grevă pe terenul electoral fără a înceta în același timp propaganda lor pe orĩ-ce altă cale legală.

Dar agitațiunea acésta va rămânea ea tot-d'a-una pe terenul legal dacă Maghiariĩ continuă a refusa cea mai mică concesione supușilor lor și dacă cĩ agravă politica lor de maghiarisare ca și cum tóte naționalitățile din Ungaria ar trebui să-și renege tradițiunile lor pentru a se face Maghiari? O politică atât de intratabilă nu póte să producă de cât răcélă față cu statul care face din ea opera lui; în viitorul rêsboi european Maghiariĩ vor vedea póte rezultatul acesteĩ politiceĩ; aducă-și numai aminte de propria lor atitudine față de regimul austriac în decursul rêsboiului de la 1866. Aliații lor din Germania se preocupă de pe acum de acest lucru în interesul Germaniei. În luna lui Iulie anul trecut, când cu conforința română din Sibiu, Allgemeine Zeitung deplora persecuțiunea elementului românesc în Ungaria; nemulțumirea crescândă a celor trei milióne de Români din Ungaria ar puté — dicea diarul german, să împingă guvernul din Bucuresci a se alia cu Rusia. Și vorbind de cele lalte națiuni din Ungaria, fóia germană dicea că în general nemulțumirea celor șeci milióne de Nemaghiari este slăbiciune pentru Ungaria și prin urmare pentru tripla alianță. Da, slăbiciune politică și, póte, într'o di, slăbiciune militară.

VI

Agitațiunea politică a Românilor din Transilvania și Ungaria a rămas până ași pe terenul național, dar legal, nu numai că ei au afirmat totdeauna devotamentul lor către stat și dinastie, dar nimic în conduita lor n'a permis îndoiala despre lealitatea lor. Sunt acum doi ani, ei s'au adresat directamente suveranului lor legitim în Viena și nici că se gândesc de a rupe cu această susținere. Dar dacă Româniș din Ungaria nu-și întorc privirile către Bucuresci și nu primesc de acolo mot-d'ordre. ar fi straniu ca frații lor din regatul României adevăți din România liberă, să nu se intereseze de sôrta lor. Și cu cât guvernul unguresc afirmă mai mult politica de maghiarisare cu forța și persecută pe reprezentanții ideei române în Ungaria, cu atât chestiunea transilvană tinde a deveni o chestiune internațională.

Simpatiile Românilor din regat pentru mișcarea română în Ungaria își au ore-cum isvorul în rolul important ce-l jôcă în România Româniș emigrației și stabiliți acolo. Ei nu sunt decât două-șeci de miș pôte, dar importanța lor le este cu mult mai însemnată de cât numărul, prin locul ce 'l ocupă în societate. Sunt ómenș cari au făcut studii, s'au destinat carierelor liberale și au părăsit Ungaria alungați fiind, de persecuțiunile maghiare. Intocmai așa se întâmpla odinióra cu inteligența și activitatea liberală din Veneția, din Milan și din Neapole, părăsindu-și patria natală pentru a scăpa de persecuțiunii și a merge să trăiască în liberul Piemont. Acestea nu sunt numai forțe perdute pentru Ungaria, ci sunt forțe cari se pot întorce într'o și în contra ei: și dacă se nasce în România o mișcare de opinie către Carpați, natural că ea se nasce în jurul acestor emigrați.

Am amintit de întemeierea Ligei pentru unitatea culturală a Românilor, Rolul ei pe terenul literaturii, al limbei și al școlei, este acela al «Alianței franceze» și ea rămâne cu prudență pe acest teren.

Ardórea națională însă se manifestă în afară de ea și guvernul unguresc o știe acesta așa de bine, în cât încearcă a face din frontiera Carpaților o frontieră morală. Ómenii și împreună cu ei ideile

nu pot fi împedicați de a trece, dar se pot împedica de a trece jurnalele. În 1886 nu mai puțin de 38 țiare române din România erau oprite de a intra în Ungria. Dar dacă vameșii și jandarmii unguri pot împedica cugetarea română de a pătrunde din România în Ungaria, ei nu pot împedica evenimentele politice din România ungară de a se repercuta în România liberă, cu deosebire când vr'un proces mare, ca cel al bătrânului general Doda în 1888(1) pasionază pe Români din Ungaria.

În România aceste manifestațiuni se produc chiar în parlament. În luna lui Decembre 1893 chestiunea Românilor din Ungaria a fost ridicată în parlamentul din Bucuresci cu ocazia discuțiunii răspunsului la mesagiul regelui. La camera deputaților au vorbit d-nii An. Stolojan, Ionel Grădișteanu, și Mișiu Balșiu; la senat d-nii Dumitru Sturdza, Urechia și Aurelian. După ce a reamintit gravaminele Românilor din Ungaria, d-l Sturdza a adăugat: «noî nu trebuie să ne temem de o vorbă de chestiunea Românilor din Ungaria; nu, nu trebuie să ne temem a o face; căci dacă așa ar fi, dacă am tăcea în parlamentul nostru, ce ar mai însemna România? Ea n'ar mai însemna nimic, ar fi o țară vasală; ar fi tocmai ca și cum am fi schimbat raporturile noastre de vasalitate către Turcia, în raporturi de vasalitate către Ungaria! momentul pentru ministrul afacerilor străine d-l Al. Lahovari, era greu, el nu putea de cât să depărteze chestiunea ca fiind o chestiune de ordine interioară a unui stat vecin și amic. Deja cu câte-va luni mai înainte răspundând unui orator din aposiție declarase că nu putea fi vorbă de întemeierea unor consulat române nici în Transilvania, nici în Banat. Guvernul român aparține astăzi partidului conservator și acest partid gravită în orbita triplei alianțe: acesta este desigur

(1) D. Traian Doda, general în retragere din armata austriacă și de naționalitate Român, fusese ales deputat în Caransebeș (Ungaria proprie). Îndignat de presiunea exersată de administrația maghiară contra candidaților de naționalitate română, el își dădu demisia și expuse motivele acestei demisii într'o scrisoare către alegătorii săi. Pentru această scrisoare fu el urmărit ca culpabil de escitațiune contra Constituției, a legii și a autorităților, delictes foarte vagi dar prevădute de codicele penale unguresci din 1878. În decursul acestei urmăririi generalul Doda a fost lovit de un atac de aplopesie în urma căruia a rămas paralizat. Procesul cu toate acestea avu loc și jurații maghiari din Arad declarând pe general culpabil, el fu condamnat la doi ani închisore și la o mare amendă. Bătrânul general fu îndată după aceea grațiat de împărat.

și sentimentul intim al regelui. Opoziția liberală nu uită Basarabia răpită de Rusia, dar ea are cu deosebire, înaintea ochilor ei suferințele celor trei milioane de Români din Ungaria: ca opoziție ea este liberă în cuvântul și în propaganda sa; dar un guvern responsabil de destinele țării trebuie să fie cu atât mai prudent că are a face cu vecinii mai puternici.

Simpatiile Românilor din România vor rămânea deci platonice, de alt-fel Români din Ungaria nu le caută. Ei nu luptă pentru a eși din monarhia austro-ungară și pentru a se reuni cu regatul eșit din coloniile lor din secolul al XIV-lea. Ei nu vrea de cât să-și desvolte viața lor națională pe pământul pe care îl ocupă de secol. Ei erau Austriaci devotați și sunt gata să fie Unguri câtă vreme nu vor fi forțați să fie *Maghiari*. Se dicea odinioară: «națiunile Ungariei» și deosebirea limbilor nu împedecă pe diversele naționalități a trăi într-o pace relativă sub același suveran. Dacă Maghiarii cred să reușiască a maghiarisa națiunile Ungariei printr'o politică de persecuțiune, le va lipsi pôte concursul timpului, care singurar putea face această politică durabilă. Dacă s'ar mulțumi să fie cei d'întăiu în Ungaria ei ar fi cu ușurință stăpâni într'un stat federal, într'o Elveție monarhică și nu ar da o desmințire acestei maxime vechi a statului austriac pe timpul când limba latină făcea pacea între diversele naționalități: *Iustitia erga omnes populos fundamentum Austriac!*

